

Welke kunst, welke openbare ruimte?

Mohammed Benzakour

De rookwolken van de jaren zestig en zeventig zijn inmiddels opgetrokken; de landkaart ligt weer duidelijk zichtbaar voor ons. We weten niet of het puinhopen of mooie grasduinen zijn wat we zien? Is het wegensstelsel nu wel of niet onbegaanbaar geworden? Wijst die verlaten mijlpaal nog ergens naar toe? Zijn zij die zich leiders noemen nog wel echte leiders? Delen de moreel verontrusten wel één en dezelfde verontrusting? Aan alle kanten worden klokken geluid, maar waar hangt precies de klepel? Is een vliegtuig door een wolkenkrabber een terreurdaad of een hoogstaande vorm van kunst? Gewichtige vragen, zo op het eerste gezicht, maar voor wie de tijdsgeest aanvoelt en de kranten goed leest, draaien deze vragen om hele gewone, bijna triviale kwesties die ons dagelijks bezighouden en waar niemand het antwoord op weet.

Wie maar voor even rondwaart in de kunstensector en nuchter zijn oren te luisteren legt tijdens de allerhande fora, conferenties en symposia aangaande de kunst in, de kunst van, de kunst rond, de kunst onder, de kunst met, de kunst zonder de openbare ruimte merkt al gauw dat er een chaos is ontstaan aan visies, voorspellingen en verwachtingen, welke als geheel het zwarte gat van de toekomst zou moeten bedekken, en waarlangs alle generaties - de babyboomers, de twintigers, de dertigers, de veertigers - en alle denkbare volkeren hand in hand naast elkaar staan. Maar waar, in godsnaam, vind je een etiket zo groot dat het past op iedereen en alles, op zowel de blanke rapper met rastalokken als op de gelovige, homoseksuele jongen van Turkse afkomst, als op mij: grootgebracht in het calvinistische tuindorpje genaamd Zwijndrecht en vier jaar lid geweest van de plaatselijke damclub? Je zou een etiket zo groot als Nederland moeten fabriceren, en dat nu is ondoenlijk. Het zijn de montere en levenslustige wijsgeren die nog enige helderheid trachten aan te brengen en het zaakje van z'n ondergang willen redden. Ik wens ze daarbij veel succes, ik pas.

Wat in de kunstensector vandaag de dag aan mensdom zit is om te beginnen niet die dwarsdoorsnede van de Nederlandse maatschappij waar het in de papieren discussies over de multiculturele samenleving om draait. Daar wringt al de schoen. Van der Ploeg is weliswaar geen Amerikaanse boeiing maar helemaal uit de lucht vallen komt-ie niet. De vraag was feitelijk enkel nog wanneer. Robert de Haas, om maar een dwarsstraat te noemen, was hem voor. Niet alleen de kunst naar vrijwel alles wat zich afspeelt in ons publieke domein is nauwelijks nog tastbaar, niet echt, artificieel, gekunsteld, doch vooral een tamelijk theoretisch construct. Aan de hand van thema's als globalisering, tijd, roots, de maakbaarheid van het lichaam, liefde en geluk moeten op vrijwel alle terreinen nieuwe keuzes gemaakt worden en het is allang geen kwestie meer van spel of welvaart, maar veeleer, zo lijkt het, van overleven. De fossiele geestdrijvers hebben afgedaan, de wereld begint als vanouds opnieuw, van voren af aan. "Hoe nu verder?" is de grote vraag.

Bij deze nieuwe start is het alleszins billijk om ons nieuwe fundamentele vragen te stellen. Vragen die de hakbijl leggen aan de wortels van de boom van nu. Een virtuele boom, wel te verstaan, omdat niemand weet hoe die boom er feitelijk en in concreto uitziet, welke vruchten hij draagt, wat de smaak is, en in welke seizoenen hij bloeit. En daar het een virtuele wereld betreft is alles oorbaar; men mag er moorden, verkrachten, men mag er zelfs aan heiligschennis en godslasterij doen, niet op de laatste plaats omdat inmiddels iedereen zijn eigen God heeft. Daarom heb ik besloten om ook maar aan heiligschennis te doen. En ik stel mij, bij wijze van gedachte-experiment, de volgende vraag: waarom zouden we ons niet eenmaal kunnen ontdoen van de kunsten, of in elk geval van de kunstbemoeyenis? Waarom

zouden we haar niet simpelweg van ons kunnen ons aftrappen, en de kunst met rust laten, voor een poos, of, waarom ook niet: voorgoed

Een kunstenaar zonder stad of publieke ruimte is goed voorstelbaar. De geschiedenis telt waarschijnlijk net zo veel voorbeelden van kunstenaars die zich in de stad gevestigd hebben als van hen die de stad of het publiek domein juist de rug hebben toegekeerd. Interessanter is de vraag of een stad het zonder kunst kan stellen. Immers, veel van wat nu voor cultuur doorgaat is ons als dwangvoeding toegediend en het past ons niet het als iets gezonds en smakelijks op het bord van de kleine eters te leggen, met een bijpassend verorberingsbevel. De kranten, flyers, kunstbijlagen puilen uit van de tentoonstellingen, festivals en kunstroutes door de stad. Om maar te zwijgen wat via radio- en TV(-Rijnmond) op ons af wordt gevuurd. Het schijnt voor iedereen als een paal boven water te staan dat kunst gezond en smakelijk is. Gezond en smakelijk *moet* zijn. Opvallend is dat men daar nooit een protest tegen hoort of een gefronste wenkbrauw. Het lijkt een vanzelfsprekendheid als regen na zonneschijn en twee maal twee is vier. Kunstwerken, zegt men, zijn de krenten in de pap.

Evenwel, in de realiteit van alledag, zijn alleen geboren vechters en enthousiaste huurlingen nog geschikt om nog een beetje de weg te vinden in deze overdosis kunst & cultuur waarmee we zitten opgezadeld. Het betekent dat ze in de ondoordringbare jungle voortdurend aan het rangschikken is en ordenen zijn, dat ze nieuwe hiërarchieën aanbrengen die straks weer verouderd zullen blijken, dat ze verantwoordelijkheid en tact tonen bij het artistiek vormgeven aan zware gedachtegangen, dat ze wieden in de wildgroei van de duisternis en wondpleisters leggen op mislukte of funeste stelsels. En in dit helse kabaal van het culturele circus, die in een katalysatormachine is terechtgekomen sinds Rotterdam cultuurhoofdstad is geworden, blijft maar verdacht weinig tijd over voor het stille genieten en het smakelijk consumeren. Genieten, in diepste zin van het woord, lijkt maar een bijproduct van deze oververhitte cultuur geworden. Een vriendin vertelde mij onlangs dat ze al jaren niet meer kan kijken laat staan genieten van een openbaar kunstwerk. De onrust en gejaagdheid om haar heen (en in haar hoofd) en de veelheid aan keuzes in de stad verhinderen dit uiterst verstilde, naar binnen gerichte proces.

Ondertussen worden in het intellectuele discours, maar ook in het ambtelijke kunstenveld de tegenstellingen zodanig aangescherpt, dat het niet anders kan dan dat dat duidt op symptomen van een moeilijk te definiëren onbehagen dat steeds meer mensen, niet alleen de consumenten, maar ook de filosofen, vrijetijdsdeskundigen, wetenschappers, beleidsmakers en kunstenaars aanleeft. Een onbehagen dat conservatieve oprispinkjes veroorzaakt, en wat stilletjes doordesemd is door angst om betrappt te worden op grote idealen. Idealen die we stiekem allemaal zo hard nodig hebben, nu harder dan ooit.

Tegelijkertijd worden steeds meer mensen onwel van termen als cultuur, kunst, vernieuwing, confrontatie, openbare ruimte, zoals men ook met de dag misselijker wordt van de term 'allochtoon'. Mede op instigatie van de Staatssecretaris voor Cultuur weet niemand meer waartoe die termen dienen en wat ze nog betekenen. Omdat ze allesomvattend zijn lijken ze steeds inhoudslozer te worden. Ze slaan op alles en daarmee op niks. Het is de inflatie van de cultuur, en daarmee het failliet van de kunst. Omdat het (openbare) kunstwerk, zo lijkt het, niet meer die autonome, particuliere entiteit is die in hoogste extase allereerst de kunstenaar zelf bedwelmt en dan pas de eventuele bewonderaar, lijkt dat kunstwerk steeds meer een instrument geworden in handen van bureaucraten, wetenschappers en quasi tolerante welzijns werkers. Kunst – gevangen tussen vier muren of glooiend in de openbare ruimte - dient om ermee te ondernemen, om er geld mee te verdienen, om toeristen te trekken, om Marokkanen van de straat te houden, om de stad een smoel te geven, en in het meest gunstige geval: als verschaffer van identiteit. Kunst is nauwelijks nog inzet van een louter culturele strijd, maar des te meer van een politieke oorlog.

Zo zie je dat elk teken van subversiviteit (of dat nu een neusring is of een neo-dadaïstisch postironisch pamflet, of een grote fallus op de Mauritsweg) in dit pluralistische culturele klimaat onmiddellijk wordt bijgezet in ons dagelijks museum, ons dagelijks leven – maar daar hangt het inmiddels zo vol dat het van een afstandje begint te lijken op een één grote kleurloze massa, waarop, om op te vallen, de verschillen nog meer worden aangescherpt. Dit is de politieke cultuur van het verschil, de ultieme neutralisering, de fluwelen karaktermoord. Met deze culturele kolonisatie is de aandacht verschoven van wat we als mensen gemeenschappelijk hebben naar alle denkbare particuliere preoccupaties. En dat gaat op den duur misselijkmakend duizelen, terwijl de zeggingskracht van elk object afzonderlijk tot minder dan nul reduceert. Welke culturele bagage we aan nieuwe inwoners of aan toekomstige generaties moeten overdragen is volstrekt onduidelijk. De vraag was en blijft dan gerechtvaardigd: hoe intolerant is tolerantie?

Teveel reflectie kan ons verlammen. Teveel welwillendheid leidt tot niets. Ik heb wel eens geschreven dat hoe gretiger we over de multiculturele samenleving delibereren hoe verder het van ons af komt te staan. Als iedereen verdraagzaam is hoeft er feitelijk ook niets meer te worden verdragen – ga maar na. Onleefbaar Fortuyn slaat uit deze paradox een electoraal slaatje, de rest probeert hopeloos mee te liften.

Onze dichter des Vaderlands, Gerrit Komrij, zei eens dat intellectuelen prachtig zijn, maar dat we alles te danken hebben aan de middelmatigheid. Wie is het daar nog mee oneens?

We beseffen maar al te goed dat de opperste vorm van reflectie – de overweging die elke overweging in heroverweging neemt, tot in de n'de macht en bovendien nog eens gespiegeld – dat dat tot volstreekte stilstand leidt, zonder ellende maar vooral ook zonder genot. We zijn zo wijs als God geworden ofwel: we bestaan niet meer.

Ik knutsel het ene stukje na het ander in elkaar, ik race van het ene zaaltje naar het andere. Na afloop komen mensen met een drankje naar me toe en vragen me dit of dat. Ik mompel dan wat terug en dan kijken ze me aan en zeggen; ja, u hebt eigenlijk wel gelijk. Maar ik heb helemaal niet gelijk. Niemand heeft gelijk. Het is de middelmatigheid, of liever gezegd: het is het Ongelijk dat de wereld gaande houdt. Kijkt u maar om u heen en wees eens eerlijk.

We zijn straatarm geworden en we hebben het niet in de gaten. We weten niet dat een parasitaire nul het fiere Niets heeft vervangen. We merken de leegte nauwelijks nog op, omdat het om ons heen allemaal zoveel geluid maakt, omdat alles zoveel beweging suggereert.

Er wordt wel eens beweerd dat kunsthaters kunsthaters zijn geworden omdat ze niet het idee kunnen verdragen dat er iets is wat hun begrip te boven gaat, een wereld van smaak, lichtvoetigheid en geluk waaraan ze geen deel hebben. Maar is het omgekeerd ook niet zo dat de kunstminnenden het niet kunnen verdragen dat zij zo ongelukkig zijn in hun al kennis en geletterdheid? En dat we daarom niet uit pedagogisch besef, zorg om cultuurbeleid, mensenliefde of verantwoordelijkheidsgevoel, maar uit haat een ongebroken, onwetende maagdelijke wereld willen vernietigen. Is het niet zo dat wie het geluk van anderen voor ogen heeft zichzelf alleen maar ongelukkig maakt?

De kunstensector laat zich graag voorstaan op haar moed en durf om te experimenteren. De beleidsmakers juichen dat in toenemende mate van harte toe.

Zou het niet pas een experiment zijn als we eens jaartje, één jaartje maar, proberen niet meer te praten over kunst, geen conferenties meer te beleggen, geen debatten, maar de kunst en de kunstenaars gewoon hun gang laten gaan en de balans een jaar later opmaken. Als we eens maar één jaar onze bemoeizucht trachten in te tomen.

Want zie maar, sinds Culturele hoofdstad is die bemoeizucht in een stroomversnelling terechtgekomen. En werkelijk niemand, behalve politeik verantwoordli;jken, is tevreden. Als

je je oren goed te luisteren legt en durft te denken wat er gezegd wordt is in feite iedereen doodongelukkig. Allochtonen klagen steen en been over de ondoordringbaarheid van het witte bolwerk. Vrouwen klagen over het mannenbolwerk, kunstenaars klagen over te weinig geld, managers over onbegrip, en ambtenaren over stress.

Kortom: schaf eens voor een jaar alle kunstkanselarijen, cultureel planbureaus, adviescommissies, subsidiecommissies, de Rotterdamse Kunststichting en de cultuurleerstoelen af en je zult zien: er verandert niets. Hoogstwaarschijnlijk zelfs zal er een verbetering zijn opgetreden. De kunst kan dan onverstoord haar gang gaan. Misschien verrijkt ze onvoorzien het straatbeeld, misschien verdwijnt ze er onaangekondigd uit, maar laat het tenminste zijn wat het zou kunnen zijn, zonder de wurgende hijgadem van locale speerpunten of bedachte toetsingscriteria.

Misschien schuilt hierin de redding van het kunstwerk, openbaar of niet.